

Saamelaiset Suomessa

Saamelaiset Suomessa

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Itsenäisissä maissa asuvia kansoja pidetään alkuperäiskansoina, kun he polveutuvat väestöstä, joka maan valloituksen tai asuttamisen tai nykyisten valtionrajojen muodostumisen aikaan asui maassa tai sillä maantieteellisellä alueella, johon maa kuuluu. Alkuperäiskansa, jonka tulee itse pitää itseään sellaisena, on oikeudellisesta asemastaan huolimatta säilyttänyt kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuurilliset ja poliittiset instituutionsa.

Saamelaisten asema kirjattiin Suomen perustuslakiin vuonna 1995. Saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan sekä siihen kuuluvia perinteisiä elinkeinojaan. Saamen kielen käytöstä viranomaisissa on säädetty oma laki.

Saamelaisilla on ollut vuodesta 1996 lähtien kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva perustuslain mukainen itsehallinto. Saamelaisten itsehallintoon kuuluvia tehtäviä hoitaa saamelaisten vaaleilla valitsema parlamentti, Saamelaiskäräjät. Koltasaamelaisten kyläkokous edustaa lisäksi kolttalain mukaan heitä koltta-alueella, joka on osa saamelaisten kotiseutualuetta.

Suomessa on noin 8 700 saamelaista. Heistä yli 60 prosenttia asuu jo kotiseutualueensa ulkopuolella, mikä asettaa saamenkieliselle opetukselle, palveluille ja tiedonvälitykselle uudenlaisia vaatimuksia. Kaikkiaan saamelaisia arvioidaan olevan eri maissa yhteensä yli 75 000. Eniten saamelaisia on Norjassa.

Elinkeinot

Poronhoito, kalastus, metsästys ja pienimuotoinen maatalous sekä luonnontuotteiden keräily ja käsityöt ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja. Tänä päivänä perinteisiä elinkeinoja harjoitetaan myös yhdistelmäelinkeinona mm. matkailun ja muiden palveluelinkeinojen ohella.

Luontaiselinkeinojen osuus liikevaihdolla ja työvoimaosuudella mitattuna ei ole kovin suuri, mutta niiden kulttuurinen merkitys on tärkeä. Ne eivät ole pelkkiä elinkeinoja tai ammatteja, vaan osa omaleimaista elämäntapaa.

Osa saamelaisista saa toimeentulonsa yhä perinteisistä elinkeinoista, mutta huomattava osa saamelaisista työskentelee uudenaikaisissa ammateissa.

Suomessa saamelaisuus on määritelty saamelaiskäräjälaissa ja sen pääperusteena on saamen kieli. Lain mukaan saamelainen on henkilö, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen, että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään.

SAAMELAISTEN KOTISEUTUALUE on määritelty laissa. Siihen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue.

Historiaa

Saamelaiset ovat niiden ihmisten jälkeläisiä, jotka asuttivat Pohjois-Fennoskandian heti jääkauden jälkeen noin 10 000 vuotta sitten. Etninen saamelaisuus kehittyi, kun saamen kieli syntyi suomalais-saamelaisen kieliyhteyden hajotessa noin 2000 eKr. Syynä oli elinkeinojen erilaistumisesta johtuva kulttuurin muutos.

Saamelaisten asuinalue ja levinneisyys olivat laajimmillaan ajanlaskun alun tienoilta 1000-luvulle. Saamelaisia asui Laatokalta Jäämerelle ja Keski-Skandinaviasta Vienanmerelle. Lounais- ja etelärannikko lukuun ottamatta koko nykyisen Suomen alue oli saamelaista asuinaluetta. Suomalaisten uudisasukkaiden paineessa saamelainen asutus sulautui pääväestöön eteläisessä Suomessa.

Saamelaiset ovat olleet pääasiassa pyyntiväestöä, jonka elämänmuoto perustui monitalouteen. Saamelaiset elivät siitä, minkä luonto vuosittain kasvatti heidän hyödynnettäväkseen eri vuodenaikoina. Peuran ja turkiseläinten pyynti sekä kalastus olivat tuottoisia elinkeinoja, joiden tuotteilla käytiin kauppaa aina Keski-Eurooppaan saakka. Monitaloudessa vuotuiskiertoon kuuluivat myös linnustus, marjastus ja keräily. Pienimuotoista poronhoitoa on saatettu harjoittaa jo vuosituhansia.

Saamelainen yhteiskunta oli hyvin organisoitunut: perusyksikkö oli perheistä tai suvuista koostuva *siida*, lapinkylä, jolla oli oma alueensa. Siidojen muodostama verkosto kattoi koko Pohjois-Fennoskandian.

Kolttsaamelaiset asutettiin sotien jälkeen Suomeen osaksi omille alueilleen Sevettijärven ja Nellimin seuduille. Kotiseutu jäi Venäjän rajan taakse.

RAJOIN PIRSTOTTU KANSA

Saamelaisyhteisö joutui erityisesti 1500-luvulta lähtien ulkoisten mullistusten kouriin. Pohjoismaat alkoivat hallinnoida saamenmaata osana omia alueitaan, uudisasutuksen ja yhteiskunnallisen haltuunoton avulla. Saamelainen yhteiskuntamuoto korvattiin pohjoismaisella hallintojärjestelmällä. Saamelaisalueet jaettiin vähitellen myös rajajärjestelyin nykyaikaisten valtioiden rajoja määriteltäessä. Uudisasutuksen voimistuessa 1800-luvulla valtiot alkoivat tietoisien politiikan avulla vahvistaa pääväestön etuja ja sulauttaa saamelaisia pääväestöön. Saamelaisten yhteys omaan kieleen ja kulttuuriin heikkeni.

SAAMELAINEN YHTEISTYÖ ALKAA

Saamelaisten etninen ja kansallinen herääminen alkoi 1800-luvun lopulla Norjassa ja Ruotsissa, jolloin syntyivät ensimmäiset saamelaisyhdistykset ja sanomalehdet. Valtaväestöjen otteen vahvistuessa ja omien elinolojen kaventuessa ymmärrettiin kansallisen yhteistyön merkitys. Se johti vuonna 1917 ensimmäiseen etelä- ja pohjoissaamelaisten yhteiseen saamelaiskokoukseen Norjan Trondheimissa. Yhteistyö tiivistyi sotien jälkeen jolloin Ruotsin Jokkmokissa pidettiin 1953 ensimmäinen kolmen valtion saamelaisten konferenssi. Se korosti saamelaisten oikeuksia luonnonvaroihin ja kieleen ja päätti yhteissaamelaisen Saamelaisneuvoston perustamisesta. Saamelaiskulttuurin varsinainen "renessanssi" alkoi 1960-luvun lopulla. Se merkitsi saamelaispolitiikan, omakielisten tiedotusvälineiden, kirjallisuuden, teatterin, koulutuksen ja tutkimuksen nousua ja monien omista lähtökohdista rakennettujen instituutioiden alkua.

SAAMELAISNEUVOSTO *Sámiráđđi* on Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaisten järjestöjen yhteistyöjärjestö, joka perustettiin vuonna 1956. Sen tarkoituksena on valvoa saamelaisten etuja kansana ja lujittaa saamelaisten yhteenkuuluvuutta valtakuntien rajojen yli. Neuvoston ylin kokous, saamelaiskonferenssi, kokoontuu joka neljäs vuosi.

SAAMELAISKÄRÄJÄT *Sámediggi* on saamelaisten itsehallintoelin. Sen tärkein tehtävä on suunnitella ja toteuttaa Suomen perustuslaissa saamelaisille alkuperäiskansana turvattua itsehallintoa omaa kulttuuria ja kieltä koskevista asioista. Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisten korkein poliittinen elin ja se edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä ja hoitaa saamelaisten kieltä, kulttuuria ja heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita. Saamelaiskäräjien 21 jäsentä ja neljä varajäsentä valitaan saamelaisten keskuudesta vaaleilla joka neljäs vuosi.

Suomessa saamelaisparlamentti aloitti toimintansa *Saamelaisvaltuuskuntana* vuonna 1973. Sen työtä jatkoi Saamelaiskäräjät vuodesta 1996. Norja sai Saamelaiskäräjät vuonna 1989 ja Ruotsi 1993.

SAAMELAINEN PARLAMENTAARINEN NEUVOSTO *Sámi parlamentáralaš ráđđi* on Suomen, Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien välinen yhteistyöelin, jossa on 21 jäsentä. Se aloitti toimintansa vuonna 2000.

Saamen kieli

Saamen kielet ovat Euroopan alkuperäiskieliä ja itämerensuomalaisten kielten (kuten suomi ja viro) lähimpiä etäsukukieliä. Niitä puhutaan Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Venäjällä.

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Pohjoissaame on kieliryhmistä suurin. Sitä puhuu arviolta noin 20 000 ihmistä Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa. Suomessa pohjoissaamen puhujia on arviolta noin 2 000.

Inarinsaamea puhutaan vain Suomessa, koltansaamea myös Venäjällä. Suomessa kumpaakin kieltä puhuu noin 300 henkilöä pääasiassa Inarin kunnassa, joka on Suomen ainoa nelikielinen kunta. Sen virallisiin kieliin kuuluu suomen lisäksi kolme saamen kieltä.

Monet saamelaiset ovat valtakielten paineessa menettäneet alkuperäisen kielensä. 1960-luvulla alkanut etninen herääminen on johtanut saamenkielen tietoiseen varjeluun ja monenlaisiin kielen elvytystoimenpiteisiin. Saamen kieli sai virallisen aseman vuonna 1992 saamelaisten kielilain myötä. Saamen kielilakia uudistettiin vuonna 2004.

Martti Rikonen

SAAMEN KIELEN OPETUSTA on annettu peruskoulun alkuvuosista lähtien. Saamenkielinen opetus sai alkunsa Utsjoella ja Inarissa 1970-luvun puolivälissä.

Saamelaisalueella asuvien saamenkielisten oppilaiden tulee lain mukaan saada pääosa perusopetuksestaan saamen kielellä. Saame voi olla koulun opetuskieli, äidinkielen oppiaine tai valinnaisen vieraan kielen oppiaine. Kaikki saamelaisalueen peruskoulut ja lukiot antavat opetusta saamen kielessä. Ylioppilastutkinnon pohjois- ja inarinsaamen kokeen on voinut suorittaa 1990-luvulta alkaen, koltansaamen vuodesta 2005 alkaen. Saamelaisalueen ulkopuolella saamen kieltä opetetaan toistaiseksi vain vähän, mutta oppilasmäärä on kasvamassa. Osa opetuksessa annetaan virtuaaliopetuksena.

Asioidessaan saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevilla valtion ja kuntien virastoissa, liikelaitoksissa ja toimipisteissä saamelaisilla on oikeus ilman eri vaatimusta käyttää saamen kieltä. Viranomaisen on huolehdittava oikeuksien toteutumisesta käytännössä. Utsjoella, joka on Suomen ainoa saamelais-enemmistöinen kunta, saame ja suomi ovat lähes samanarvoisessa asemassa.

Saamelaisalueen koulutuskeskus *Sámi oahpahusguovddáš* on Suomessa ainoa ammatillinen oppilaitos, joka antaa opetusta myös saameksi. Sen tehtävänä on palvella saamelaisuutta ja sen elinkeinoelämää.

Suomessa saamen kieltä voi opiskella kolmessa yliopistossa: Oulun, Helsingin ja Lapin yliopistossa Rovaniemellä. Oulun yliopiston *Giellagas*-instituutilla on valtakunnallinen erityistehtävä saamen kielen, kulttuurin ja tutkimuksen kehittäjänä.

Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalilautakunta suunnittelee ja rahoittaa saamenkielistä oppimateriaalia.

1. eteläsaame	6. inarinsaame
2. uumajansaame	7. koltansaame
3. piitimensaame	8. akkalansaame
4. luulajansaame	9. kildininsaame
5. pohjoissaame	10. turjansaame

Taide

Yhteispuhjoismainen saamenkäsityön tuotemerkki suojaa aitoa saamelaista käsityötä. Merkin juridinen haltija on Saamelaisneuvosto ja sitä hallinnoivat eri maiden saamelaiskäsityöjärjestöt, Suomessa Sámi Duodji ry.

Saamelaistaiteen perusta on perinteisessä elämäntavassa ja kansanperinteessä. Kauniita ja koristeltuja esineitä ei tehty taiteen vuoksi, vaan kauneus ja käytännöllisyys kuuluivat aina yhteen.

SAAMELAISKÄSITYÖ – DUODJI on muovautunut liikkuvan ja luontoa säästeliäästi käyttä-

vän elämäntavan mukaan. Esteettisyys on perinteisessä käsityössä palvellut käytäntöä. Saamenkäsityöksi kutsutaan käsin tehtyjä käyttöesineitä, kuten vaatteet, työvälineet, pyyntivälineet ja koristeet. Esineiden mallit, värit ja koristelytyypit pohjautuvat vanhoihin käyttöesineisiin, joita aiemmin lähes jokaisen oli osattava tehdä. Perinteisiä käsityömateriaaleja ovat sarvi, luu, puu, tina, nahka ja kangas.

Käsityö on yhä tärkeä saamelainen kulttuuritekijä ja elinkeino. Viime vuosikymmeninä se on lähen-
tynyt taidekäsityötä. Tuotteet ovat ainutlaatuisia
sekä valmistustavaltaan että muotoilultaan.

SAAMENPUKU on saamelaisten kansallisista
tunnuksista näkyvin. Siitä on tullut tärkeä iden-
titeetin symboli, joka kantaa mukanaan saame-
laisten historiaa. Puvun koristelut ja kokonaisuus
kertovat mistä päin saamenmaata ihminen on
kotoisin – tarkkasilmäiselle jopa siviilisäädyn ja
suvun.

Suomessa on käytössä viisi saamen puvun pää-
mallia: Tenon, Inarin, Enontekiön, Vuotson ja kolt-
tasaamelaisten puku. Saamen puku on alkupe-
rältään kansanpuku, eikä sen käyttö ole missään
historian vaiheessa katkennut. Ajan saatossa puku
on muuttumassa arkipuvusta juhlapuvuksi.

Norjassa ja Ruotsissa saamenpukua käyttävät vain
saamelaiset. Suomessa myös valtaväestö on
käyttänyt pukuja tai niiden jäljitelmiä mm.
matkailurekvisiittana, mikä on hämärtä-
nyt puvun sidettä saamelaiseen identi-
teettiin.

SAAMELAINEN KUVATAIDE on tehnyt pit-
kän matkan tuhansien vuosien takaisista kallio-
piirroksista ja kansantaiteesta, jolloin saamelainen
maailmankuva voitiin ikuistaa noitarummun po-
ronnahkaiseen päälliseen. Nykypäivän taiteilijat
sovittavat omia lähtökohtiaan ja länsimaisen ja
valtaväestöjen laitoksissa saatuja oppeja yhteen.
Tuotannossa näkyy perinteen ja uusien vaikuttei-
den vuorovaikutus.

Alkuperäiskansojen musiikkitapahtuma **IJAHIS IDJA** järjestetään Inarissa toukokuun viimeisellä viikolla.

Vuosittain tammikuussa Inarissa järjestettävä alkuperäiskansojen elokuvasfestivaali **SKÁBMAGOVAT** (*Kaamoksen kuvia*) on saamelaiselokuvan keskeinen foorumi.

SAAMELAISEN MUSIIKIN tunnetuin muoto on pohjoissaamelainen joiku, *luohti*. Sen tunnusomaisia piirteitä ovat mm. erityinen äänenkäyttö, rikas rytmiikka, improvisointi, säestyksettömyys, täytesanojen käyttö sekä joiun kiinteä suhde muuhun kulttuuriin.

Joiut voi karkeasti jakaa henkilöjoikuihin ja muihin joikuihin. Henkilöjoiuissa pyritään kuvaamaan tietyn ihmisen ominaisuuksia erityisesti melodian ja esittämisen avulla. Sanat eivät ole yhtä oleellisia. Joikuja tehdään myös paikoista ja eläimistä, mutta nykyään myös vaikkapa mönkijästä tai moottorikelkasta. Muita perinteisiä Suomen saamelaisten musiikkilajeja ovat inarinsaamelainen *livđe* ja kolttsaamelainen *leu´dd*, joista kumpikin on vaarassa hävitä.

Saamelaisten käyttämistä instrumenteista noitarumpu, *goavddis*, oli tärkeä noidan rituaalivaruste. Sen ohella tunnetaan 3–5-sormireikäinen pilli, *fádnobiipa*, joka tehtiin väinönputken (*Angelica archangelica*) versosta. Myös helistimiä tiedetään käytetyn.

1960-luvulla saamenkielinen musiikki alkoi seurata ajan trendejä. Tänä päivänä saameksi tehdään rockia, poppia, etnoa, heviä, tanssimusiikkia, teknoa, lastenlauluja, virsiä ja rap-musiikkia.

TANSSI

Saamelaisista vain koltilta tunnetaan tanssiperinne. Jos sitä muilla on ollut, esimerkiksi karhunpeijaisriitteihin liittyvänä, se on kristinuskon myötä hävinnyt. Koltat ovat tanssineet Venäjän kautta tullutta katrillia. Tänä päivänä perinnettä ylläpitävät Sevettijärven ja Nelli-min tanssiryhmät.

KIRJALLISUUS

Ensimmäiset saamenkieliset julkaisut olivat Ruotsissa vuonna 1619 painetut kaksi uskonnollista kirjasta. Ensimmäiset saamelaisten kirjoittamat kaunokirjalliset teokset ilmestyivät 1910-luvulla.

Läpimurto koettiin 1970-luvun alussa, jolloin teoksia alkoi ilmestyä runsaammin. Kirjailijat, joilta koulu oli riistänyt sekä äidinkielen että identiteetin ja kulttuurin, alkoivat purkaa kollektiivisia kokemuksiaan. Samalla he kehittivät äidinkielistä ilmaisuaan.

Kirsti Palton esikoisromaani *Vojjaa minun poroni* (*Guhtoset dearvan min bohccot*) oli Finlandia-ehdokkaana vuonna 1986. Nils-Aslak Valkeapään runoepos *Aurinko, isäni* (*Beaivi, áhččázan*, 1988) voitti Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon vuonna 1991.

SAAMELAISEN ELOKUVAN aika alkoi vuonna 1987, jolloin Nils Gaup ohjasi elokuvan *Tiennäyttäjät* (*Ofelaš*). Elokuva oli Oscar-ehdokkaana. Saamelaiselokuvan ”uusi aalto” 2000-luvun alussa on nostanut esiin uuden ohjaajapolven. Nousua on vauhdittanut elokuva-alan lisääntynyt koulutus pohjoisessa.

Media

Saamelaisten tärkein tiedonvälittäjä on saamelaishiero, *Sámi Radio*. Yleisradio aloitti säännölliset saamenkieliset radiolähetykset Suomessa lokakuussa 1947. Tiedonvälityksen lisäksi radiolla on tärkeä kulttuuritehtävä. Sen välityksellä leviävät mm. monet moderniin yhteiskuntaan ja elämään liittyvät uudet sanat ja ilmaiset.

Saamenkieliset tv-uutiset, *Ođđasat*, alkoivat vuoden 2002 alussa. Saamenkieliset lastenohjelmat alkoivat näkyä Suomessa syksyllä 2007. Television lisäksi ohjelmat ovat nähtävissä internetin kautta ja ne tuotetaan yhteistyönä Suomen *Yle Sámi Radion*, Norjan *NRK Sámi Radion* ja Ruotsin *SVT Sápmi*n kanssa.

Sápmelaš oli Suomen ensimmäinen saamenkielinen aikakauslehti. Se ilmestyi pohjoissaameksi vuosina 1935–2002. Inarinsaamenkielen yhdistys (*Anarâškieleá Servi*) on julkaissut *Anarâš*-lehteä vuodesta 1987. Suomeen leviävät myös Norjassa ilmestyvät pohjoissaamenkieliset lehdet.

Inarin SIIDASSA toimivat Saamelaismuseum ja Ylä-Lapin luontokeskus. Siida on kohtauspaikka ja näyttelykeskus kulttuuri- ja luontonäyttelyineen. Siida tarjoaa elämyksiä ja tietoa saamelaiskulttuurista ja Lapin luonnosta. www.siida.fi

*Guhkin davvin Dávvgaid vuolde
sabmá suolggai Sámieatnan:
Duottar leabbá duoddar duohkin,
jávri seabbá jávrrri lahka,
čohkat čilggiin, čorut čearuin
allánaddet almmi vuostá;*

Harri Nurminen

SAAMEN SUVUN LAULU *Sámi soga lávlla* on saamelaisten virallinen kansallislaulu. Saamen suvun laulun on sanoittanut ensimmäinen saamelainen valtiopäivämies Isak Saba ja säveltänyt norjalainen säveltäjä Arne Sørlie.

SAAMEN LIPPU *Sámi leavga* on saamelaisen taiteilija Astrid Båhlin suunnittelema. Sen aihe tulee noitarummusta ja eteläsaamelaisen Anders Fjellnerin runosta *Páiven párneh* (*Auringon pojat*), jossa Fjellner kuvaa saamelaisia auringon tyttäriksi ja pojiksi. Lipun punainen ympyrä kuvaa aurinkoa ja sininen kuuta.

Lippu ja Saamen suvun laulu hyväksyttiin Saamelaisten 13. konferenssissa Åressa 1986. Kansallislaulun melodia hyväksyttiin Saamelaisten 15. konferenssissa Helsingissä 1992.

Saamelaisten liputuspäiviä on yksitoista, joista tärkein on Saamen kansallispäivä *Sámi álbmotbeaivi*, 6. helmikuuta. Sillä muistetaan ensimmäistä pohjois- ja eteläsaamelaisten kokousta Trondheimissa, Norjassa. Saamen lippua voi käyttää epävirallisesti myös erilaisissa juhlatilaisuuksissa.

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

FINNISH TOURIST
BOARD

Saamelaiskäräjät – Sametinget – The Sámi Parliament
FI-99870 Inari | www.samediggi.fi

Saamelaiskäräjien julkaisuja 2008. Kalevaprint 2008.
Graafinen suunnittelu Studio Borga. Etukannen kuvat Harri Nurminen, Martti Rikkinen.